

In memoriam

**Joan Mari Irigoien
(Donostia, 1948 - Donostia, 2023)**

—Joxemari Iturralde—

Filosofo batek idatzi zuen behin: «Ez naiz pentsamendu ilunez fidatzen. Adimenak eguzki-erregimen batean bizi nahi du, eta argitasunean bakarrik egiten du aurrera».

Joan Mariren aurpegia ikusi bezain laster konturatzen zen bat haren adimena argitasunaren erreinukoa zela. Eguzkiaren baitakoa zela bere mundua. Irribarre zabal hura, begirada maltzur eta pikaro hura, bere begi bixi eta sarkor haiek akuilatuta. Ironia zuen bidaide eta umorea betiko lagun. Pertsona ona, lagunkoia, mesede egiteko beti prest: adimentsua —lehen ere esana dut—, langile porrokatua, literatura eta euskararen maitale sutsua.

Laurogeiko hamarkadaren hasieran ezagutu nuen, liburu bana kaleratu genuenean. Hizketan hasi eta berehala esan zidan Hego Amerikako literatura asko gustatzen zitzaiola, eta neuk ere gustuko nuela erantzun nion. Orduan, nik Ipar Amerikako literatura asko gustatzen zitzaidala esan, eta berak ere gustuko zuela erantzun zidan. Elkarrekin adiskide egin ginen. Lagun bilakatu ginen.

Pertsona argia, umoreduna, alaia izan zen Joan Mari. Urte haietan ni Donostian bizi nintzen eta gogoan dut, aldika afari goxo bat egiten genuela biok alde zaharrean. Garai hartako kontuak aipatzen genituen, baina gehien bat literaturaren eta euskararen inguruan mintzatzen ginen, nola zegoen egoera, zer egin gauzak hobetzeko, zertan geunden atzeratuta, noiz iritsiko ote zen etorkizun hobea... Apika ez zela inoiz iritsiko etorkizun hobe hori erabakitzen genuen

biok batzuetan, eta besteetan, guztiz kontrakoa. Gerora, behin baino gehiagotan gogoratu zait, Joan Marik bere liburu batean, eleberriaren hitzaurrean, jarri zuen poema hura; XVII. mende hasieran, Bartolomé Leonardo de Argensola idazle espainiarrak idatzia zen. Gaztelaniaz zetorren; nik, gaurko, honelaxe itzuli dut:

*Denok dakusagun zeru urdin hori,
ez baita zeru eta ez baita urdin.
Lastima handia
hainbeste edertasun
ez izatea egia!*

Urte haietan kontatzen zidan Joan Marik, egunero saiatzen zela euskara sakontzen eta euskara hobeto ikasten, egunero aukeratzen zuela hiztegitik orri bat eta bertan zetozen hitz guztiak ikasten zituela buruz. Komentatzen genuen, baita ere, errepasatuz, euskal idazleek aurrean dituzten erronka latzak. Liburu bat idatzi baino lehen, ongi aztertu behar da zer esan nahi dugun, zer idatzi behar den eta zer ez. Behin erabaki hori hartu ondoren, idatzi egin behar da liburua, behin eta berriro testua orraztuz eta txukunduz. Gero, argitaletxeen atarian egoten diren editore edo *cancerbero* zorrotz horien kontra borrokatu behar izaten da eta ondoren, behin sarrera gaitz hori gainditu ostean, liburua publikatu egiten dute, liburua kaleratu egiten da. Juxtu orduantxe hasten da, askori hau sinistea kostatuko bazaio ere, euskal idazleontzat lanik gogor, zail eta neketsuena. Zein den jakin nahi? Bada, euskal irakurleen bila hastea. Euskal irakurleak, bai. Ba al dira? Non bizi dira? Zertara dedikatzen dira? Horrelako oldozte hitsekin amaitzen genituen batzuetan biok afari-lege haiek.

Izan ere, Joan Marik, beti bezain umoretsu, bere liburu mardul eta, nire ustez, onena idazten amaitu zuenean, eskaintza hau jarri zuen nobelaren hasieran: «Zuri... nire liburu honen irakurle bakarrari». Handik aurrera, elkar ikusten genuenean, hizketan hasi aurretik, besoa luzatuz hatz bat goititzen genuen, eta elkarri esaten genion: «Bat, gutxienez bat badaukak!». Alegia, nik bere liburu atera berria irakurri nuela, edo berak nik ateratakoa; eta beraz, irakurle bat, gutxienez bat, bazegoela, bagenuela.

Eta, hala, Joan Marik ederki erakutsi zuen literaturan mugitzeko zuen trebezia, ia genero eta azpigenero guztiak landu baitzituen, eta ongi aski gainera:

eleberria, ipuingintza, poesia, itzulpengintza, haur eta gazte literatura, saiakera eta kazetaritza... Ez dut orain betarik eta hau ez da une egokia haren lanak zehazki aztertu eta komentatzen hasteko; badira literatur kritiko profesionalak lan hori egiten eta egingo dutenak. Nik hemen, bazter samar, ene ustez, geratu den atala aipatuko dut, ezin laburrago bada ere, oraintxe: poesia.

Haren azken urteetako pasarte hau nahiko ezaguna egin da; zer-nolako gaixotasun zitala zuen jakinda, hauxe esan zion kazetari bati:

«Denbora da gaixotasun guztientzako erremedioa eta, pixkanaka, heriotzaren aurkako nire eguneroko borrokan, konturatu nintzen umorea eta ironia izan zitezkeela oso aliatu onak. Adibide bat emango dizut. Zuek badakizue ni eutanasiaren alde nagoela eta, orduan, zer hobe arazo horri aurre egitea umorearekin baino? Poema hau idatzi nuen nire osasuna oraingoa baino hobe zenean:

*Printzesa urrun baten izena duzu, Eutanasia,
baina nik hurbilago nahi zintuzket, maite-maite baitzaitut,
eta ez baitut burutik baztertzen
zu neure egitea noizbait,
edo ni zeure, hobeki...
Zu, Eutanasia, ene azken orduko esperantza;
zu, ene azken hatsa;
zu, ene Buda errukibera;
zu, ene balizko sufrimenduen aringarri;
zu, ene maitaleen maitale.
Barkatu atrebentzia,
hurrengoan Eutanaxi deitzen badizut...».*

Dozena erditik gora liburu argitaratu zituen olerki arloan eta batzuetan nahiko arriskatuta gainera. Izan ere, soneto deituriko egitura arrotz eta zail samarra da euskaraz lantzeko, gutxienez beste hizkuntza batzuen ezaugarriak kontuan hartzen baditugu. Joan Marik aurrera egin zuen eta hortxe daukagu, esate baterako, bere *Biziminaren sonetoak* deituriko liburua, berrogeita hamabi sonetoz osotua, egitura eta arau estilistikoak zintzo eta egoki errespetatuz.

Ez naiz ni orain hemen heran sonetoak erreztatzen hasiko, baina uztazue sikiera horietako batetik azken lerroak irakurtzen:

*Libertatea su bat da, beharbada,
zeina hedatzen den haizearen hatsaz,
eta amets bat da deus baino gehiago.
Libertatea ez omen den lurra da,
eta, halatan, deus ere ez da ausaz,
zeren beti baita lur bat haratago.*

Joan Marik beti begiratzen zuen aurrera bizitzan, bazekien ekinez gainditzen dela ezina. Bere hitzekin esateko: «Amets batek uzten ez bahau, guztia arriskatu beharra duk ametsaren alde. Eta ba al dakik zer den libertatea? Guztiek baietz esaten duten tokian, ezetz esateko eskubidea».

Lur bat haratago jarri zion izenburu bere nobela handi, trinko eta sendoenari. Eleberri honetan maiz aipatzen da, sarri aipatzen dute pertsonaiek «Ararat» hitza. Zer da «Ararat»? Bada, protagonistak eta beronen osabak duten hitz sekretu eta magikoa. Halaxe esplikatzen zaio irakurleari: «Mugaz bertzaldean toki bat zegoen, zeinak izen bat baitzuen, osaba eta bion mintzaira sekretuan: *Ararat*. Halaxe erraten nion nik, hark bakarrik aditzeko moduan: *Ararat*, osaba, *Ararat!* Bai, *Ararat!* Egin dezagun urrats bat aitzina, *Ararat* mendia urrats bat hurbilago izan dezagun».

Imajinatu nahi dut orain, Joan Marik utzi gaituenean, iritsi dela azkenik «Ararat» horretara, lur bat haratago dagoela, guri begira. Eta halako batean, bere begi zorrotz horiek estutu eta eguzki antzeko irribarre handienarekin, hasten zaigula esaten: «Aizue, ez kezkatu gehiegi, ni hemen nago orain, lur bat haratago, zuei begira. Zuen zain nago, badakit hona etorriko zaretela, baina lasai egon, ez izan inolako presarik, eta, bitartean, ondo bizi!».

Eskerrik asko.

Joxemari Iturralde